

Bijlage VWO 2025

tijdvak 2

geschiedenis

Bronnenboekje

examentor.nl

VW-1021-a-25-2-b

Examentor — Slim slagen voor je eindexamen
www.examentor.nl · AI-tutor · Gratis beginnen

© Staat der Nederlanden · examenblad.nl

bron 1

Een afbeelding op een aardewerken schaal, omstreeks 475 voor Christus gemaakt in de stadstaat Athene:

Toelichting:

In het midden van de afbeelding staat Athena, Griekse godin van de wijsheid en beschermgodin van de stadstaat Athene. Links en rechts staan Atheense burgers die stemmen.

De middeleeuwen

bron 2

Omstreeks 1362 schrijft de Italiaanse auteur Giovanni Boccaccio het boek *Over beroemde vrouwen*, met daarin biografieën van Bijbelse, mythologische en historische vrouwen. In het voorwoord staat:

In navolging van hun heilige Leraar [God] dwongen Hebreeuwse en christelijke vrouwen zichzelf meestal tot een bovenmenselijke volharding met het doel eeuwigdurende en ware glorie te behalen. Heidense vrouwen¹⁾ echter bereikten hun doel (...) door hun talent of, waarschijnlijker, omdat ze werden aangespoord door een verlangen naar aardse roem.

Daarnaast verkregen christelijke vrouwen, in het ware en altijd schijnende licht, hun verdiende onsterfelijkheid. Ook weten we dat hun maagdelijkheid, zuiverheid, heiligheid en hun standvastigheid in het overwinnen van vleselijke lusten (...), in boeken van vrome mannen zijn beschreven. Er zijn echter nog geen boeken waarin speciaal over de verdiensten van de heidense vrouwen wordt geschreven. Om die reden (...) heb ik dit boek geschreven.

noot 1 Boccaccio bedoelt hiermee vrouwen uit de Grieks-Romeinse mythologie en geschiedenis.

Vroegmoderne tijd

bron 3

Stadhouder Frederik Hendrik, prins van Oranje, verzoekt in 1638 aan het Amsterdamse stadsbestuur koopman Bijland te arresteren die buskruit en wapens levert aan Antwerpen. Een Fransman schrijft hierover:

Hij [koopman Bijland] had geantwoord dat de burgers van Amsterdam vrijheid hadden om overal te handelen; dat hij er honderd kon noemen die aan de Antwerpenaren leverden, dat hij het ook deed, dat de koophandel niet geremd kon worden. En dat hij hun wel betuigen wilde dat men om winst te maken door "de hel varen moest". (...) De heren van Amsterdam hadden hem toen onschuldig verklaard omdat hij maar een leverancier was en alleen gehandeld had in opdracht van Antwerpse kooplieden. Mijnheer de Prins van Oranje was zeer ontstemd over dit verhaal. Hij stuurde gelijk iemand naar Admiraal Tromp met de opdracht om de vier fluiten¹⁾ met buskruit en geweren in Texel aan te houden. (...) "Gij ziet", zei hij mij toen, "hoeveel geduld men hebben moet met deze plompaarts²⁾ van kooplieden. Ik heb geen grotere vijanden dan de stad Amsterdam."

noot 1 Een fluit is een scheepstype.

noot 2 Dit betekent lomp en onbehouwen.

bron 4

Omstreeks 1655 schildert Pieter van Anraedt dit familieportret van de Amsterdamse koopman Jeremias van Collen en zijn gezin:

Toelichting:

Het schilderij toont Jeremias van Collen, zijn vrouw en hun twaalf kinderen. Op de achtergrond staat hun landhuis Velserbeek. Het terras waarop de familie is afgebeeld, bestaat in werkelijkheid niet.

bron 5

Op 15 januari 1790 schrijft troonopvolger Leopold van Oostenrijk aan zijn zus:

De heerser, zelfs een erfelijke, is alleen maar een ambtenaar van het volk, die alle aandacht moet geven aan het bevorderen van de welvaart van dat volk. In ieder land moet een grondwet tussen het volk en de soeverein overeengekomen worden, die de macht en de bevoegdheden van de soeverein begrenst. Als de vorst dit verdrag verbreekt, dan doet hij afstand van zijn positie en is niemand nog verplicht om hem te gehoorzamen. Alleen de uitvoerende macht ligt bij de heerser; de wetgevende bij het volk en zijn vertegenwoordigers.

bron 6

In 1795 staat in een plakkaat van het bestuur van het gewest Holland:

Dat uiterlijk voor 1 september 1795 men zal moeten ophouden met het dragen van livreien¹⁾, dat iedereen die na die tijd nog wordt aangetroffen met deze kleding meteen zal worden gearresteerd en naar de gevangenis wordt gebracht en dat daar die kleding zal worden uitgetrokken en dat als deze persoon nogmaals in deze kleding wordt aangetroffen zonder vorm van proces zal worden veroordeeld om (...) in zijn livrei op een schavot te kijk te worden gezet en daarna uit het rechtsgebied verbannen te worden. En aan degene bij wie de livreidragende persoon in huis wordt aangetroffen of in dienst was, wordt bij de eerste keer een boete van 100 en bij een tweede keer een boete van 1000 gouden dukaten gegeven.

noot 1 Een livrei is een uniform van een bediende, in de kleuren van de familie waar de bediende voor werkt.

bron 7

In 1806 maakt William Daniell dit schilderij van Europese handelsposten in Kanton:

Toelichting:

Vanaf de achttiende eeuw staat de Chinese overheid buitenlandse naties alleen toe om vanuit een eigen handelspost in Kanton (vlak bij Hongkong) handel te drijven met China.

Voor de handelsposten zijn de vlaggen te zien van Denemarken, Frankrijk, Zweden, Groot-Brittannië en Koninkrijk Holland.

bron 8

In 1851 wordt in Groningen door een groep heren uit de hogere burgerij de Algemeene Vereeniging tegen het Pauperisme¹⁾ opgericht. Het bestuur publiceert in 1852 in de *Groninger Courant* een oproep:

Dat het voordelig zou werken wanneer alle werkbazen, kooplieden en allen die wekelijks loon uitbetalen besloten die uitbetaling niet meer op zaterdag, maar op een andere werkdag te doen. En ook om onder het werk geen borrel meer te schenken maar het bedrag daarvan ten voordeel van hun werklieden in de Spaarkas te beleggen. Zo zal de werkmans de verleiding worden ontnomen die hij krijgt door het ontvangen van zijn werkloon op zaterdag om een ruim deel daarvan aan jenever te besteden, waardoor wanorde en zedeloosheid, twist en tweedracht in huisgezinnen wordt veroorzaakt.

noot 1 Pauperisme is een term voor armoede.

bron 9

Foto van een demonstratie in de Amerikaanse stad Boston in 1935:

Toelichting:

Op de borden staan leuzen als 'Duizenden alleenstaande vrouwen hebben een baan nodig', 'Ontsla gehuwde vrouwen – neem alleenstaande vrouwen aan die het nodig hebben', 'Zouden we een baan krijgen als we gehuwd waren!', 'Duizenden gehuwde vrouwen bij de E.R.A. (door de overheid gesubsidieerde banen)'.

bron 10

In 1943 breken in Nederland stakingen uit tegen de Duitse bezetter. A. Stoetzer, de districtsleider van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) in Noord-Brabant, schrijft in een rapport aan Mussert, de landelijke leider van de NSB:

De stemming van het volk na het gebeurde is moeilijk te bepalen. (...) Op sommige plaatsen is de stemming zelfs meer anti-Engels geworden, omdat de bevolking in het naïeve vertrouwen geleefd had, dat men van de overkant hulp zou krijgen. Wel is men in het algemeen verontwaardigd over het feit dat van de Philipsfabrieken te Eindhoven alleen vier gewone arbeiders en een gewone kantoorbediende doodgeschoten zijn¹⁾. (...) Hoewel de stemming door een en ander niet meer anti-NSB geworden is dan die reeds was, zal de propaganda toch veel moeilijker worden. Nodig schijnt mij in ieder geval, dat vele min of meer hooggeplaatste personen, die zich bij deze gebeurtenissen bloot gegeven hebben, alsnog aangepakt worden. (...) Ook bij de politie dient nog veel verbeterd te worden. De vervanging van enkele burgemeesters moet noodzakelijk volgen.

noot 1 De Duitse bezetter schiet als strafmaatregel enkele Nederlandse stakers dood.

bron 11

Ulbricht brengt in 1953 zijn boek *Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung II 1933-1946* uit. Hierin staat dat Ulbricht in december 1942 een pamflet schrijft aan de Duitse soldaten in de Sovjet-Unie:

Soldaten, landgenoten! (...)
De leiding van het Rode Leger¹⁾ verzekert u: iedereen die zich overgeeft, wordt niet langer als een vijand beschouwd. De Russische arbeiders en boeren weten dat niet jullie, maar de Duitse bewapenende miljonairs de echte boosdoeners zijn in de oorlog. Ze denken er niet aan om wraak op je te nemen. Terwijl ik deze woorden schrijf, zitten wij hier met Duitse krijgsgevangenen die zeggen dat als jullie daar zouden weten hoe menselijk het hier toegaat, jullie niet meer zouden schieten. Landgenoten! De enige poort naar jullie redding is open. (...) Stel je de vreugde voor van je dierbaren wanneer ze met Kerstmis het goede nieuws ontvangen dat je veilig bent en bij hen terug zult keren als de oorlog voorbij is.

noot 1 Dit is het leger van de Sovjet-Unie.

bron 12

Op 1 augustus 1961 zegt Ulbricht tijdens een gesprek met Chroesjtsjov, de leider van de Sovjet-Unie:

Toen we het plan opzetten, rekenden we op de hulp van de volksdemocratieën. We hebben gereedschap om metaal te bewerken verkocht aan de Tsjechen, en die zouden ons daarvoor volgens het contract 8000 ton staal leveren in 1960. Maar dat hebben ze niet gedaan. De Polen en Bulgaren handelen op dezelfde manier. De Bulgaren staan nu voor 60 miljoen bij ons in het krijt; dat betekent dat we hen nu krediet verstrekken. (...) Er is geen samenwerking tussen de socialistische landen, en de vraag wie nieuwe machines kan maken op basis van westerse ontwerpen zal niet worden opgelost. Zo kochten de Roemenen van de Amerikanen een machine voor het drogen van plastic. Als we vier van dergelijke machines zouden hebben, zouden we de productie van plastic kunnen verdubbelen. Maar de Comecon houdt zich niet bezig met deze kwestie en dupliceert de ontwerpen van dergelijke nieuwe machines niet. (...) Momenteel werkt iedereen alleen voor zichzelf, met als gevolg dat we sterk afhankelijk worden van het Westen. De Comecon moet hier controle over krijgen en samenwerken.

bron 13

Dr. Li Zhizui is tussen 1954 en 1976 de lijfarts van Mao. Hij schrijft in zijn dagboek over een gesprek met Mao in de jaren 1960:

"Tijdens de burgeroorlog tussen nationalisten en communisten bood Stalin geen hulp, en weigerde aan de communistische strijdkrachten zelfs maar een geweer of kogel te geven, zelfs geen scheet", zei Mao. (...) "Tijdens de Koreaanse oorlog¹⁾, toen het Amerikaanse leger de grens tussen China en Korea bereikte bij de Yalu-rivier, zei ik Stalin dat we onze troepen ernaartoe moesten sturen om te vechten," zei Mao. "Maar Stalin zei nee. Hij dacht dat dat het begin van een derde wereldoorlog zou zijn."

noot 1 In Korea vechten tussen 1950 en 1953 Noord-Koreaanse communistische troepen tegen troepen van Zuid-Korea en van de Verenigde Naties.

Kenmerkende Aspecten

Tijdvak 1

- de levenswijze van jagers-verzamelaars.
- het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen.
- het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen.

Tijdvak 2

- de ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat.
- de klassieke vormtaal van de Grieks-Romeinse cultuur.
- de groei van het Romeinse imperium waardoor de Grieks-Romeinse cultuur zich in Europa verspreidde.
- de confrontatie tussen de Grieks-Romeinse cultuur en de Germaanse cultuur van Noordwest-Europa.
- de ontwikkeling van het jodendom en het christendom als de eerste monotheïstische godsdiensten.

Tijdvak 3

- de verspreiding van het christendom in geheel Europa.
- het ontstaan en de verspreiding van de islam.
- de vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid.
- het ontstaan van feodale verhoudingen in het bestuur.

Tijdvak 4

- de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving.
- de opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden.
- het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben.
- de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten.
- het begin van staatsvorming en centralisatie.

Tijdvak 5

- het begin van de Europese overzeese expansie.
- het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.
- de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid.
- de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had.
- het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat.

Tijdvak 6

- het streven van vorsten naar absolute macht.
- de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.
- wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.
- de wetenschappelijke revolutie.

Tijdvak 7

- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen.
- voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme).
- uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden transatlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme.
- de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.

Tijdvak 8

- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving.
- discussies over de 'sociale kwestie'.
- de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie.
- de opkomst van emancipatiebewegingen.
- voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces.
- de opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme.

Tijdvak 9

- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie.
- het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme.
- de crisis van het wereldkapitalisme.
- het voeren van twee wereldoorlogen.
- racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.
- de Duitse bezetting van Nederland.
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.
- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme.

Tijdvak 10

- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog.
- de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld.
- de eenwording van Europa.
- de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.
- de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen.

